

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΜΑ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1973

ΤΕΥΧΗ Α'-Β'

ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ
ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ ΚΑΤΑ
ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ
(787-843), ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΗΓΩΝ*

ΥΠΟ

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗ, Δρος Θ. και Φ.

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Τὸ ἔτος 800, καθ' ὃ ὁ Κάρολος ὁ μέγας (742-814) ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος Γ' (795-816)—γεγονὸς κοσμοϊστορικῆς πράγματι σημασίας—, δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὀρόσημον τῶν περαιτέρω σχέσεων Βυζαντιακῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ κατ' ἐπέκτασιν, ὡς ὀρόσημον τῆς περαιτέρω ἱστορικῆς ζωῆς καὶ δράσεως καὶ συγχρόνως τῆς ἀρχομένης πτώσεως τοῦ Ἑλληνορθοδόξου στοιχείου τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας.

*

2. Τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχὴν, ἐσπαράσσετο κυριολεκτικῶς ὑπὸ ἀντικρυς ἀντιμαχομένων μερίδων, φανατικῶν πολιτικο-εκκλησιαστικῶν ἀντιθέσεων. Ἐξῶθεν καὶ ἔσωθεν ἐχθροὶ ἔσειον αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους. Ἡ Εἰκο-

* Σημ. Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ «Ἱστορικῷ Διεκκλησιαστικῷ Συνεδρίῳ», τῷ συνελλθόντι ἐν Μπάρι τῆς Ἰταλίας (30 Ἀπριλίου-4 Μαΐου 1969) πρὸς μελέτην τοῦ θέματος: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ Η' μέχρι τοῦ ΙΣ' αἰῶνος».

νομαχία, τῆς ὁποίας καὶ τὰ αἷτια καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν ὑπὸ νέαν θεώρησιν δίδομεν εἰς τὴν μελέτην ἡμῶν: «Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ τῶν Σλάβων ἀπόστολοι καὶ ἡ Βασιλικὴ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης», Ἀθῆναι 1969, σ. 93-94, ἀπετέλει τὸ κέντρον, περὶ ὃ ἐστρέφοντο οἱ τε εἰκονόφιλοι καὶ οἱ εἰκονομάχοι, οἵτινες καὶ προσέδιδον τὸν ἀνάλογον τόνον καὶ καθώριζον τὴν τε ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους. Τὰς ἀδυναμίας ταύτας τοῦ Βυζαντίου ἐξεμεταλλεύθησαν προορατικώτατα καὶ πολιτικώτατα οἱ Ῥωμαῖοι Ποντίφηκες καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς δευτέρας φάσεως τῆς Εἰκονομαχίας (787-843). Ἡ πολιτικὴ τῶν Παπῶν ἦτο αὕτη: Ἐφέροντο προσκείμενοι πρὸς τὴν εἰκονόφιλον μερίδα, τὴν ἐκπροσωπούμενην κυρίως ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν φανατικῶν μοναχῶν, ὡς καὶ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τοῦ Ἑλληνορθόδοξου στοιχείου τῆς Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἀκυληίας. Ἄλλ' ἔναντι ἐνίων ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ἐφέροντο μετὰ συνετοῦς ἐπιφυλακτικότητος, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς εἰκονοφιλίας. Οὔτε ἀπεδέχοντο τὰς ἀκρότητας καὶ τοὺς φανατισμοὺς τῶν Ἀνατολικῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἠρνοῦντο τὰς προοδευτικὰς ἀντιλήψεις εἰκονομάχων τινῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Ἐναντι μάλιστα τῶν εἰκονομάχων ἡγεμόνων τῆς Βρετανίας ἐτήρουν ἔτι προσεκτικωτέραν στάσιν. Ὅπωςδὴποτε ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐμφανίζονται αὐστηροὶ ἐπιτιμηταὶ τῶν προσκειμένων πρὸς τοὺς εἰκονομάχους Δυτικούς, ἐνῶ τὴν ἀντίθετον πολιτικὴν τηροῦσιν ἔναντι τῶν Ἀνατολικῶν.

3. Ἡ πολιτικὴ αὕτη τῶν Παπῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη σύσφιγξιν τῶν σχέσεων τοῦ πολυπληθοῦς εἰκονοφίλου μοναχικοῦ στοιχείου τῆς Ἀνατολῆς, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἴστατο ἐξ ὑπ' ἀρχῆς ὁ μεγαλεπήβολος καὶ ἰσχυρότατος ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου ὕστερον, ἦτοι ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (759-826) (Πρβλ. Κ. Μπόνη, Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, 12 ἔ.). Συγχρόνως διὰ τῆς ἐχέφρονος πολιτικῆς τῶν Παπῶν ἐπετεύχθη μεγαλυτέρα προσέγγισις καί, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν,

ποία τις ἔλιξι πρὸς φιλικὴν σύνδεσιν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνορθόδοξου στοιχείου, τοῦ πράγματι πολυπληθοῦς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας.

Οἱ Ἀνατολικοὶ τὸναντίον ἀπώλεσαν δύο εὐκαιρίας, ὅπως δυνηθῶν καὶ πάλιν νὰ συσφιγξοῦν ἔτι μᾶλλον τοὺς χαλαρωθέντας μετὰ τῆς Δύσεως δεσμούς των. Καὶ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος δοθεῖσαι δύο εὐκαιρίαι συνέπεσαν ἐπὶ τῆς δαιμονίας αὐτοκρατείας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας (780-790 καὶ 797-802). Αἱ εὐκαιρίαι αὗται ἦσαν: α) Ἡ ματαιωθεῖσα ἀπόφασις τῆς βασιλίσσης, ὅπως συνδέσῃ τὸν νεαρὸν υἱὸν τῆς Κωνσταντῖνον τὸν ΣΤ' (790-797) μετὰ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου (742-814) Ῥοτρούδης, ἥτις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκαλεῖτο ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Ἐρυθρῶ¹. Δὲν συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ μεγάλου Ἑλληνος ἱστορικοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη 1925, τ. 3 β, 111), ὅτι δῆθεν διὰ τῆς ἀποφάσεώς της ταύτης ἡ Εἰρήνη νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐθυσίαζε τοὺς ἐν τῇ Δύσει φυσικοὺς αὐτῆς συμμάχους — ἔννοεῖ τοὺς Λομβαρδοὺς — καὶ ἐνίσχυε τὰς ἀξιώσεις τοῦ Πάπα καὶ τῶν Φράγκων. Οἱ Λομβαρδοὶ καὶ πάντες οἱ φίλα ὕποψοῦν πρὸς τὸ Βυζάντιον φρονοῦντες εἶχον πλέον ἐξασθενήσει καὶ τὰ γεγονότα ἐκραύγαζον ὑποδεικνύοντα ταχεῖαν ὑποταγὴν τούτων εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ

1. Τῇ 25 Μαΐου 781 (E. Dölger, *Regesten* 1, 41 ἀρ. 339) ἀπέστειλεν ἡ Εἰρήνη πρὸς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν εἰς Ῥώμην πρεσβεῖαν, ὅπως μνηστεύσῃ τὸν υἱὸν τῆς Κωνσταντίνου Σ' μετὰ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Ῥοτρούδης: Θεοφάνης (De Boor): 455, 19: «Τούτῳ τῷ ἔτει ἀπέστειλεν Εἰρήνη Κωνσταντῖνον τὸν σακελλάριον καὶ Μάμαλον τὸν πριμικήριον πρὸς Κάρολον τὸν δῆγμα τῶν Φράγκων, ὅπως τὴν αὐτοῦ θυγατέρα, Ἐρυθρῶ λεγομένην, νυμφεύσῃται τῷ βασιλεῖ Κωνσταντῖνῳ τῷ υἱῷ αὐτῆς· καὶ γενομένης συμφωνίας καὶ ὄρκων ἀναμεταξὺ ἀλλήλων, κατέλιπον Ἐλισσαῖον τὸν ἐννοῦχον καὶ νοτάριον πρὸς τὸ διδάξαι αὐτὴν τὰ τε τῶν Γραικῶν γράμματα καὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ παιδεῦσαι αὐτὴν τὰ ἦθη τῆς Ῥωμαίων βασιλείας». Λέων Γραμματικὸς (Bonn) 193, 14. Κεδρ. 21, 12. Ζων. XV, 10. ΠΙ, 358, 3. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν ὄρα Dölger, *Reg.* ἐνθ' ἀν. Τὴν 8 Ἀπριλίου 787 νέα ἀποστολὴ τῆς Εἰρήνης πρὸς τὸν Κάρολον, ὅπως συνοδεύσῃ τὴν κόρην του Ῥοτρούδην εἰς Κ/πολιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐλύθησαν αἱ ἀρραβῶνες. Ὅρα Dölger, *Reg.* 1, 42, ἀρ. 345. Αὐτόθι καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρὸ τοῦ Σ/βρίου 797 ἐπεστείλατο ἐτέραν ἐπιστολὴν ἡ Εἰρήνη πρὸς τὸν Κάρολον, ἀγνώστου περιεχομένου, διὰ τοῦ Θεοκτίστου, τοῦ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σικελίας Νικήτα ὀρισθέντος. Ὅρα Dölger, *Reg.* 1, 43, ἀρ. 350, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

τε Δυτικοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν Παπῶν, ὅπως ἀκριβῶς μετὰ μικρὸν ἐγένετο. Δὲν προέβλεψαν καλῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐν τῇ Δύσει γεγονότων οἱ φανατικοὶ σύμβουλοι, πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοί, τῆς Εἰρήνης. Ἡ δὲ διάλυσις ὕστερον τῶν ἀρραβῶνων τοῦ βασιλόπαιδος καὶ μνηστῆρος τοῦ θρόνου, υἱοῦ τῆς Εἰρήνης, μετὰ τῆς Ροτρούδης ἐψύχρανεν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἔτι μᾶλλον τὰς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Καρόλου καὶ ἐνίσχυσε τὴν θέσιν τῶν Παπῶν ἔναντι καὶ τοῦ Καρόλου καὶ τῶν ὁσημέραι ἰσχυροτέρων καθισταμένων Φραγκικῶν λαῶν. Τούναντίον, ἡ θέσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέστη ἔτι ἀσθενεστέρα, λόγῳ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, τῆς εἰσβολῆς ἐπίσης τῶν Σλάβων εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδιαιτέρως, λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Σικελίας Ἐλπίδιου², ὅστις ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀποσταλέντος κατ' αὐτοῦ πατρικίου Θεοδώρου, κατέφυγεν εἰς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Ἀραβας. Τέλος, λόγῳ καὶ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς τῶν εἰκονοφίλων μοναχῶν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης, ἤρξατο παραλύουσα ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου. Τότε καὶ τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, ἀπογοητευθὲν ἔκλινε βαθμηδὸν εἰς τὸ νὰ ἀπενίζη μετὰ μειζονος συμπαθείας πρὸς τὸν Πάπαν, οὗτινος ἡ δύναμις ἠὔξανεν ἡμέρα πρὸς ἡμέρα καὶ περισσότερον καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἀπέβαινεν μεγαλυτέρα καὶ ἰσχυροτέρα. Βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ Ἑλληνορθόδοξον στοιχεῖον τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς ν' ἀρνηθῆ τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Πατρίδος αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὰς ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου πίστεώς του. Πάντα ταῦτα διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν ὕστερον, ὅσον αἱ περιστάσεις καὶ αἱ ἐκκλησιαστικο-πολιτικαὶ ἀλλαγαὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τοῦτο. Πάντως τὸ ὀρθόδοξον τυπικὸν τῆς Λατρείας διεφύλαξεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ ταῦτα.

2. Ἐν ἔτει 781 ἡ Εἰρήνη ἐξοπλίσασα στόλον ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ ἐπαναστατήσαντος διοικητοῦ Σικελίας Ἐλπίδιου, ὃν ἀντικατέστησε διὰ τοῦ πατρικίου Θεοδώρου. Θεοφάνους (De Boor) 455, 26. Πρβ. Dölger, Reg. 1, 43, ἀρ. 348 τὸ 787 ἐξηκολούθει ὁ Θεόδωρος νὰ εἶναι στρατηγὸς Σικελίας.

4. Οὐδεμίαν λοιπὸν προορατικότητα ἀποδείξασα ἡ Εἰρήνη, ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν πορείαν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πολιτικῶν πραγμάτων, μάλιστα ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ Ἀνατολικοῦ πρὸς τὸ Δυτικὸν ἡμισφαίριον, κινουμένη μόνον ἐξ ἰσχυρῶν στιγμιαίων συναισθηματικῶν καταστάσεων καὶ ἐμμένουσα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων — ἦν καὶ ἐπέτυχε τὸ 787 διὰ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου—, ἔσπευσε νὰ διαλύσῃ τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' μετὰ τῆς Ροτρούδης. Ἀλλ' οὕτω καὶ τὸν Κάρολον τὸν μέγαν δυσηρέστησεν, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ εἰς μεγαλυτέραν σύσφιγξιν αὐτὸν μετὰ τοῦ Πάπα παρώθησε καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῆς Λομβαρδοὺς ἐγκατέλειψε, θέσασα οἰονεὶ τούτους εἰς τὴν διάθεσιν τῶν τε Φράγκων καὶ αὐτοῦ τοῦ Πάπα³. Εἶναι πεποίθησις ἡμετέρα ὅτι, ἐὰν ἡ Εἰρήνη δὲν διέλυε τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ υἱοῦ τῆς μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κάρολου τοῦ μεγάλου, ἀλλοίαν ἀσφαλῶς τροπὴν θὰ ἐλάμβανον τὰ τε πολιτικά, ἀλλὰ ἰδίᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ὡς πιστεύομεν, ἐπ' ἀγαθῶ ἀμφοτέρων. Πάντως ἡ παπικὴ ἰσχὺς δὲν θὰ ἐξειλίσσετο εἰς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Ἀνατολὴν δύναμιν, ὡς μικρὸν ὕστερον ἐγένετο⁴.

5. β) Ἡ δευτέρα εὐκαιρία, ἣτις ἐδόθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Εἰρήνην περὶ τὸ τέρμα τῆς βασιλείας αὐτῆς, ἦτο ἡ πράγματι μεγάλθυμος, ἵνα μὴ εἶπω μεγαλοφυῆς καὶ πολιτικωτάτης, πρότασις τοῦ Κάρολου τοῦ μεγάλου, ὅπως ζητήσῃ εἰς γάμον τὴν Εἰρήνην, ἵνα οὕτω ἐπανενώσῃ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν εἰς μίαν, ὡς

3. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 798 ἐπεστείλατο ἡ Εἰρήνη ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κάρολον εἰς Aachen, ὅπου διέτριβεν οὗτος, διὰ τοῦ Μιχαήλ Γαγγλιανοῦ τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Θεοφίλου, μάλιστα μετὰ δώρων, ὅπως διαπραγματευθῶσιν εἰρήνην. Τὸ Βενεβέντον καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ἰστρίας παραμένουν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Φράγκων, ἀλλ' ἡ Κροατία θ' ἀνήκῃ εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐμμέσως ἀναγνωρίζεται ἡ κυριαρχία ἡ φραγκικὴ ἐπὶ τῶν καταληφθέντων ἐδαφῶν. Ὅρα D o l g e r, Reg. 1, 43, ἀρ. 353. Αὐτόθι καὶ βιβλιογραφία.

4. Τὸ 799 ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν Δανιήλ, κατ' ἐντολὴν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Σικελίας Μιχαήλ, εἰς Πάδερμπον, ἵνα ἀνακοινώσῃ αὐτῷ ὅτι, ἀντὶ τοῦ Νικητα, ἀνηγορεύθη ὁ ἀνωτέρω Μιχαήλ στρατηγὸς Σικελίας. D o l g e r, Reg. 1, 43, ἀρ. 354.

καὶ πρότερον, Αὐτοκρατορίαν Ἑλληνορωμαϊκὴν, καὶ οὕτω καταπαύσουσιν αἱ μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων ἐχθροπραξίαι⁵. Εἶχεν ἤδη στεφθῆ ὁ Κάρολος ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος Γ' «Βασιλεὺς Ῥωμαίων» ἐν αὐτῷ τῷ Ναῶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ κατ' αὐτὴν τὴν ἀγίαν Γέννησιν τοῦ Κυρίου τοῦ ἔτους 800. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κάρόλου πεμφθεῖσα πρεσβεία εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς σύναψιν γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Εἰρήνης, ἀμφοτέρων ἐν χηρείᾳ διατελούντων, ἔφθασεν ἐν ἔτει 802⁶. Φαίνεται, ὅτι ἐφάνη πρόθυμος ἐν ἀρχῇ ἡ Ἑλληνὶς βασίλισσα εἰς τὴν γενομένην αὐτῇ πρότασιν. Ἄλλ' οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Βυζαντίου, οἱ τὰ πάντα διυλίζοντες, ἐκίνησαν πάντα λίθον, ὅπως ματαιώσωσι τὴν ἐν λόγῳ σύζευξιν, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον ἐν τέλει. Ἡ ἀσύνετος βασίλισσα ἐπλήρωσε τὴν ἀμφιρρέπουσαν πολιτικὴν τῆς καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀπρονοησίαν μὲ ἔξωσιν ἐκ τοῦ θρόνου, τὴν παντελεῖ ἔγκατάλειψιν τῆς καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν συμπαθῶς ἄλλοτε πρὸς αὐτὴν προσκειμένων καὶ τέλος μὲ τὴν ἐξορίαν αὐτῆς ἐν ἔτει 803 εἰς τὴν νῆσον Λέσβον, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε βαρυστενάζουσα ἐκ τῶν θλίψεων καὶ τῶν τύψεων τῆς ἑαυτῆς συνειδήσεως, τῇ 9 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 803⁷.

6. Διερωτᾶται τις, ποία θὰ ἦτο ἡ τύχη τῶν δύο κόσμων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐὰν εἶτε κατὰ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, τοῦ συνδέσμου δῆλον ὅτι τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' μετὰ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Κάρόλου τοῦ μεγάλου Ῥοτρούδης, εἶτε κατὰ τὴν δευτέραν εὐκαιρίαν, ἦτοι τῆς συνδέσεως διὰ

5. Dölger, *Reg.* 1, 43, ἀρ. 355: «Θέσπισμα» κατὰ τοῦ ἐπαναστάτου Σταυρακίου.

6. Ἀρχομένου τοῦ 802 ἐπεστείλατο τὸν σπαθάριον Λέοντα πρὸς τὸν μέγαν Κάρολον. Φαίνεται ὅτι ὁ Κάρολος συνεζήτησε τὸ πρῶτον μετ' αὐτοῦ πρότασιν τοῦ περὶ γάμου μετὰ τῆς Εἰρήνης. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 802 ἔφθασεν ἤδη πρεσβεία τοῦ Κάρόλου εἰς Κων/πολιν, ἵνα πραγματοποιθῇ περὶ τοῦ γάμου Εἰρήνης καὶ Κάρόλου. Ὅρα Dölger, *Reg.* 1, 44, ἀρ. 357 καὶ ἀρ. 359.

7. Ἀνατρέπεται ἡ Εἰρήνη καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνέρχεται ὁ Νικηφόρος (Νοέμβρ. 802). Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 803 ἀποστέλλει οὗτος πρεσβείαν εἰς τὸν Κάρολον, πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Τὴν πρεσβείαν ἀπετέλουν ὁ μητροπολίτης Μιχαήλ, ὁ ἡγούμενος Πέτρος καὶ ὁ σπαθαροκανδιδάτος Κάλιστος. Dölger, *Reg.* 1, 45 ἀρ. 361.

γάμου ἐν ἔτει 802 τῆς Εἰρήνης μετὰ τοῦ Καρόλου; "Ὅτι καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν ὁ ρόυς τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο κόσμων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀλλοίαν κατεύθυνσιν θὰ εἶχε λάβει, εἶναι ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως. Τὸ μόνον, ὅπερ θὰ ἠδύνατο ν' ἀμφισβητηθῆ ἀπὸ Ἑλληνορθόδοξου ἀπόψεως εἶναι, ἐὰν ἡ σύνδεσις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο οἰκῶν Εἰρήνης καὶ Καρόλου, εἴτε κατὰ τὴν πρώτην εἴτε κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, θ' ἀπέβαινε ἐπ' ὠφελεία τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἑλληνορθόδοξου Ἐκκλησίας ἢ τοῦναντίον θὰ ἐνίσχυεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἰσχυροῦ βασιλέως τῶν Φράγκων, ἐπὶ μείωσει τοῦ τε κύρους καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ κατὰ τεκμήριον κυριάρχου βυζαντινοῦ ἄρχοντος τῆς ὅλης Ἑλληνορωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

7. Ἐπισημαίνομεν δύο γεγονότα, ἐκ τῶν ὁποίων δύναται νὰ συναχθῆ τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὔτε ἡ Ἑλληνορωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία θὰ ἐζημιούτο ἐν τῷ συνόλω, οὔτε πολλῶ ἤττον ἡ Ἑλληνορθόδοξος Ἐκκλησία. Τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι: α) Ἡ αὔξησις τοῦ κύρους καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Πάπα, ἥτις δὲν θὰ ἐλάμβανε τὴν ἔκτασιν, ἣν μετὰ μικρὸν προσέλαβεν, ἀν ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῶν δύο, Φράγκων καὶ Βυζαντινῶν, ἐπετυγχάνετο. β) Τὸ ἐπάρατον Σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας θ' ἀπεφεύγετο ὅπως δῆποτε, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας θὰ διетήρει πολὺ ἐντονώτερον καὶ πιθανώτατα μονιμώτερον τὸν Ἑλληνορθόδοξον χαρακτῆρα αὐτοῦ. Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀντιτείνοντες, ὅτι ἡ συμφιλίωσις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὅπως δῆποτε θὰ ἐγίνετο ἐπὶ πολιτικῆ καὶ ἐκκλησιαστικῆ μείωσει τοῦ κύρους καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι περισσότερον ἐκδήλωσις συναισθηματικῆς καὶ πατριωτικῆς προσκλίσεως, παρὰ ἀντικειμενικῆ καὶ πραγματικῆ. Ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνοντες, ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι τὰ ἀγαθὰ τῆς συμφιλίωσης καὶ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως τῶν δύο κόσμων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, θὰ ἦσαν δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη ἀσυγκρίτως ἀνώτερα καὶ ἐπωφελέστερα διὰ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τούτων.

*

8. Ποία ἡ ἐπίδρασις τῆς στενοκάρδου πολιτικῆς τοῦ Βυζαντιοῦ καὶ ἰδιαίτερος τῆς ἀσυνέτου στάσεως τῆς Εἰρήνης εἰς τὰς δοθείσας αὐτῇ, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, δύο εὐκαιρίας συσφίξεως τῶν σχέσεων Βυζαντιοῦ καὶ Δύσεως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, εἶναι περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ὀφείλομεν μετ' ἐμφάσεως νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ Ἑλληνορθόδοξον στοιχεῖον τῆς Νοτίου Ἰταλίας ηὔξησε περιέργως, κατὰ τὴν περὶ ἧς ὀμιλοῦμεν περίοδον. Ἡ αἰτία ἡ προκαλέσασα τὴν τοιαύτην φυγὴν τοῦ Ἑλληνορθόδοξου στοιχείου ἐκ Βυζαντιοῦ εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν ἦτο ἡ ἐξῆς. Οἱ μεταρρυθμισταί, οἱ τῶν εἰκόνων δῆλον ὅτι πολέμιοι, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀσκούντων τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονολάτριδος βασιλείσεως Εἰρήνης, κατέφευγον πανοικὶ κατὰ ἑκατοντάδας καὶ οὐχὶ σπανίως κατὰ χιλιάδας εἰς Σικελίαν καὶ Νότιον Ἰταλίαν, ἀναζητοῦντες τὴν διὰ τῆς φυγῆς εἰς τὴν μεμακρυσμένην ταύτην περιοχὴν τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους σωτηρίαν των. Ὅπως δ' ἀκριβῶς ἐγένετο πρὶν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787), ὅτε τὴν ἐξουσίαν κατεῖχον οἱ εἰκονομάχοι ἡγεμόνες, μὲ τοὺς ἀντιμεταρρυθμιστὰς εἰκονολάτρας, οἵτινες ἀπηνῶς διωκόμενοι ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων κατέφευγον πανοικὶ κατὰ ἑκατοντάδας καὶ πολλάκις κατὰ χιλιάδας εἰς Σικελίαν καὶ Νότιον Ἰταλίαν, οὕτω συνέβη καὶ ἐν ἔτει 793, ὅτε τὴν ἀνοιξίν τοῦ ἔτους τούτου κατεπνίγη ἡ στάσις τοῦ Νικηφόρου καὶ σκληρῶς ἐτιμωρήθησαν οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τοῦ φρουρίου Καμάχου, ἦτοι οἱ ἐκ Καππαδοκίας τοῦ Πόντου καταγόμενοι Ἀρμενιοὶ. Χίλιοι ἐκ τούτων ἀπαχθέντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτιμωρήθησαν διὰ ποινῆς ἀπανθρώπου. Ὁ Θεοφάνης λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν ἐνεχαράχθησαν «μέλανι κεντητῶ» αἱ λέξεις «Ἀρμενιὰ ἐπίβουλος»! Ἀφεθέντες εἶτα ἐλεύθεροι, ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν των μετὰ τῶν οἰκείων αὐ-

τῶν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, οἱ πλεῖστοι δ' ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν⁸.

9. Τὴν αὔξησιν τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πληθυσμοῦ τῆς Σικελίας, τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀκυληίας ἐπέτεινε καὶ ἡ ἐπελθοῦσα νέα ἐν Βυζαντίῳ μεταβολὴ διὰ τῆς ἀναρρήσεως ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Νικηφόρου (1 Νοεμβρίου 802-25 Ἰουλίου 811). Ἡ πρὸς τὴν Εἰρήνην πεμφθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Καρόλου πρεσβεία εὐρίσκετο ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ αὐτοκρατορικὴ μεταβολή. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ περιεποιήθη τοὺς πρέσβεις τοῦ Καρόλου διὰ πλουσίων δώρων καὶ διώρισε μάλιστα τρεῖς ἰδικούς τοὺς πρέσβεις, ἵνα συνοδεύοντες τοὺς ξένους πρεσβευτάς, ἔλθωσιν εἰς τὴν Δύσιν καὶ συζητήσωσιν μετὰ τοῦ Καρόλου περὶ τῶν σχέσεων Φράγκων καὶ Ἑλλήνων, ἰδίᾳ τῶν ὁμόρων χωρῶν, ἦτοι τῆς Ἰστρίας, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Νικηφόρου ἦσαν ὁ μητροπολίτης Μιχαήλ, ὁ ἀββᾶς Πέτρος καὶ ὁ πατρίκιος Κάλλιστος. Κατὰ τὰς συζητήσεις διεφάνη ἡ νουνεχῆς πολιτικὴ τοῦ Καρόλου, ἐτοιμοῦ εἰς παραχωρήσεις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἰδικοῦ του βασιλικοῦ ἀξιώματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν ἐγένετο. Ἴσως νὰ ἐδόθησαν προφορικαὶ ὑποσχέσεις, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος εἰς τὰς ὡς ἄνω κτήσεις Βενετίας, Δαλματίας καὶ Κάτω Ἰταλίας. Ἀλλ' ἐπισήμως οὐδέποτε ἀνεγνωρίσθη ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία.

10. Ἡ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 803 στάσις τοῦ Βαρδανίου⁹, ἡ σκληρὰ τούτου τιμωρία καὶ ἡ ἔμμεσος δίωξις τῶν εἰκονολατρῶν,

8. Περὶ τῆς στάσεως τῶν Ἀρμενιάκων καὶ τοῦ οἰκτροῦ τέλους τῶν χιλίων συλληφθέντων, βρα Θεοφάν. (De Boor) 469, 11: «χιλούς δὲ ἐκ τοῦ κάστρου αὐτῶν δεσμῆσας ἐν τῇ πόλει εἰσήγαγε διὰ τῆς πόρτης Βλαχερνῶν, μηνὶ Ἰουλίῳ κδ', ἡμέρα β', ὃν ἐπιγράψας τὰ πρόσωπα μελάνι κεντητῷ, «Ἀρμενιὰκὸς ἐπίβουλος», διέσειπεν αὐτοὺς ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς νήσοις».

9. Τὴν 27 Ἰουλίου τοῦ 803 ἐξῆλθε ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος (802-811) «Λόγον ἐνουπόγραφον», ὑπογεγραμμένον καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, κατὰ τοῦ ἐπαναστάτου Βαρδανίου. Dölger, *Reg.* 1, 45, ἀρ. 362.

προεκάλεσε νέον ρεύμα φυγῆς, αὐτὴν δὲ τὴν φορὰν οὐχὶ τῶν εἰκονομάχων, ἀλλὰ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν εἰκονολατρῶν εἰς Σικελίαν καὶ Κάτω Ἰταλίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Α' (802-811), ἀφοῦ ἐνίσχυσε τὸν στρατὸν του, ἠθέλησε νὰ διακανονίσῃ ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον καὶ ἐπωφελέστερον διὰ τὴν ἐπικράτειάν του τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους σχέσεις του. Αἰσθανόμενος ἑαυτὸν νῦν ἰσχυρόν, ἀπηγόρευσε εἰς τὸν ὁμώνυμόν του Πατριάρχην Νικηφόρον (806-815) νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα Γ' (795-816), ὅστις περιφρονῶν τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ἐτόλμησε ν' ἀπονεύμῃ εἰς ἕτερον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Θανόντος τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου (784-806), ἐξελέγη ὁ πρότερον Χρονογράφος καὶ ἐξ ἀπορρήτων γραμματεὺς τῆς Εἰρήνης, ὁ χρηστὸς καὶ μετριοπαθὴς Νικηφόρος Α' (806-815), ἀναγορευθεὶς εὐθὺς ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς Πατριάρχην¹⁰. Οἱ Στουδίται μοναχοί, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Θεόδωρον (759-826) καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ Πλάτωνα (732/35 4 Ἀπριλίου; 814) τὸν Σακκουδίωτος, ἀρνοῦνται ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦτον, διὰ τὴν μὴ κανονικὴν-δῆθεν ἐκλογὴν του, ἐπεὶδὴ ἀπὸ λαϊκοῦ ἀνῆλθε παρευθὺς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον! Νέοι διωγμοὶ κατὰ τῶν μοναχῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α' (802-811) προκαλοῦν νέαν φυγὴν πολλῶν μοναχῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Μεσημβρινὴν Ἰταλίαν.

11. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Α' Παγκαβέ (2 Ὀκτ. 811-10 Ἰουλ. 813) ἀποβαίνει καὶ πάλιν ἰσχυρὰ ἡ μοναχικὴ μερίς, ἡ φανατικῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων πρεσβεύουσα. Ἄλλ' αὕτη δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας (τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ καὶ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου) συμφιλίωσιν, ἀλλ' ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἔκδοσιν Δ/τος κατὰ παντὸς ἑτεροδοξοῦντος, δι' οὗ μάλι-

10. Ἐν ἔτει 806 (μεταξὺ 25 Φεβρουαρίου καὶ 12 Ἀπριλίου) ἐπεστείλατο ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος (802-811) πρὸς τὸν Θεόδωρον Στουδίτην ἐπιστολήν, ὅπως συστήσῃ ποῖον οὗτος κρίνει ἀξιὸν διάδοχον τοῦ Ταρασίου διὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς πατριάρχην, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς γνώμας τοῦ Θεοδώρου: D o l g e r, Reg. 1, 45, ἀρ. 367.

στα ἐπεβάλλετο κ ε φ α λ ι κ ῆ τ ι μ ω ρ ί α! Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἰς ὄλην τὴν ἀφήγησιν τοῦ προκατειλημμένου Χρονογράφου Θεοφάνου, ὅστις τὴν ἀπειληθεῖσαν διὰ τοῦ Δ/τος θανατικὴν ποινὴν ἀποδίδει εἰς εἰσήγησιν δῆθεν αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου Α' (806-815)! Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, νέον κῦμα διώξεων προεκλήθη ἀπὸ μέρους τῶν αἰρετικῶν Παυλικιανιτῶν καὶ μάλιστα τῶν μεταρρυθμιστῶν εἰκονοκλαστῶν. Οἱ διωκόμενοι εἰκονόφιλοι ἔφευγον εἰς μέρη, εἰς τὰ ὅποια δυσχερῶς θὰ ἠδύνατο ἡ μάχαιρα τοῦ ἄρχοντος τῆς Πολιτείας νὰ τοὺς φθάσῃ καὶ οὕτως οἱ διωκόμενοι αὐτεξωρίζοντο, μεταβαίνοντες εἰς τοὺς συνήθεις τόπους τῶν νήσων, κατὰ προτίμησιν δὲ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

12. Τὴν ἀσύνητον πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου ἔναντι τοῦ Δυτικοῦ ἡμισφαιρίου ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός. Ὡς γνωστὸν ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Α' (802-811), διὰ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς σχέσεις του μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἀπέστειλε πρὸς τὸν κυβερνῶντα τὴν Ἰταλίαν υἱὸν τοῦ Καρόλου Πιπίνον ὡς πρέσβυν τὸν Ἀρσάφιον, ἵνα διαπραγματευθῇ περὶ εἰρήνης¹¹. Ὁ πρέσβυς Ἀρσάφιος, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Πιπίνου, ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου, ὅστις καὶ ἀπήτησε τὴν ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλικοῦ του ἀξιώματος. Ἀπέστειλε δὲ μετὰ τοῦ Ἀρσαφίου καὶ τρεῖς ἰδιόκους του πρέσβεις πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ποθομένου. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντίου εὔρον ἐπὶ τοῦ θρόνου βασιλεύοντα τὸν Μιχαὴλ Α' Παγκαβέ (811-813), ὅστις ἐξ ἀρχῆς ἀφέθη νὰ γίνῃ δοῦλος τῆς μοναχικῆς φα-

11. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 810 ἀπέστειλεν ὁ Νικηφόρος τὸν σπαθάριον Ἀρσάφιον πρὸς τὸν ἐν Aachen διατρίβοντα Λέοντα τὸν μέγαν, ὅπως διαπραγματευθῇ περὶ εἰρήνης. Ὁ Ἀρσάφιος εἶχε σταλῆ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Καρόλου Πιπίνον εἰς Ἰταλίαν, ἀλλ' εἶχεν οὗτος ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει. Δι' αὐτὸ καὶ ἔκρινεν, ὅπως ἔλθῃ πρὸς συνάντησιν τοῦ Καρόλου (περὶ τὸν Ὀκτ.). Ἡ πρότασις ἦτο ἡ μὲν Βενετία νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ Βυζάντιον, μὲ ὑπόσχεσιν ἀναγνώρισεως τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ Καρόλου. Döllger, Reg. 1, 46, ἀρ. 371 (πλουσία βιβλιογραφία). Ὅρα καὶ ἀρ. 382, 383.

τριάς¹². Οὗτος παραπεισθὲς ἀπεφάσισε ν' ἀνταποστείλῃ εἰς τὸν Κάρολον ἑτέραν πρεσβείαν, ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ μητροπολίτου Μιχαήλ, τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Ἀρσαφίου καὶ τοῦ πατρικίου Θεογνώστου. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς Ἀκουίσγανον (Aix-la-Chapelle, τὸ σημερινὸν Aachen τῆς Δυτικῆς Γερμανίας), ἔνθα διέτριβεν ὁ Κάρολος, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς βασιλέα καὶ ἐλθόντες εἷτα εἰς Ῥώμην, ἐκύρωσαν δι' εὐλογιῶν τοῦ Πάπα τὴν γενομένην συμμαχίαν, δι' ἧς ἐνῶ οἱ Ἀνατολικοὶ οὐδεμίαν ἐξασφάλισιν ἐλάμβανον, ὁ Κάρολος τὸναντίον καὶ ὁ Πάπας στερρῶς ἐπὶ τῶν δαφνῶν των καθήμενοι, ἐσκέπτοντο τὴν κατὰ πάντα τρόπον περαιτέρω ὀργάνωσιν καὶ αὐτοτελεῆ ἀνάπτυξιν τοῦ ἤδη ἀνεξαρτήτου πλέον Δυτικοῦ ἡμισφαιρίου των¹³!

13. Παρ' ὅλα ταῦτα οὐδ' ἐσωτερικῶς ἠδυνήθη ὁ Μιχαήλ Α' Ῥαγκαβὲ (811-813) νὰ καθησυχάσῃ τὰς ἀντιμαχομένας μερίδας εἰκονομάχων καὶ εἰκονολατρῶν. Παρὰ τὰ αὐστηρὰ

12. Φιλομοναχικὴ καὶ εἰκονοφιλικὴ ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Μιχαήλ Α' (Ὀκτ. 811-10 Ἰουλ. 813). Dölger, *Reg.* 1, 47, ἀρ. 384.

13. 2 Ὀκτ. 811-4. Τὸν Ἀπρίλιον 812 ὁ Μιχαήλ Α' ἀπέστειλε πρεσβείαν εἰς τὸν μέγαν Κάρολον εἰς Aachen. Ἡ πρεσβεία ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μητροπολίτου Φιλαδελφείας Μιχαήλ, τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἀρσαφίου καὶ τοῦ Θεογνώστου. Ἐφερον δ' οὗτοι μεθ' ἑαυτῶν καὶ πλοῦσια δῶρα. Σκοπὸς ἦτο ἡ ὑπογραφή συνθήκης εἰρήνης. Ἄντ' αὐτῆς ὁ Κάρολος ἀνεγνωρίζετο βασιλεὺς τοῦ Δυτικοῦ ἡμισφαιρίου καὶ λαμβάνει προσέτι τὴν Κροατίαν, ἐνῶ ἡ Βενετία παραμένει εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλὰ ὑπὸ καθεστῶς πλήρους ἐλευθερίας διὰ τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα. Dölger, *Reg.* 1, 47, ἀρ. 385 (πλοῦσια βιβλιογρ.). Τὸ 813 ὁ νέος αὐτοκράτωρ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (10 Ἰουλ. 813-24 Δεκ. 820) ἐπεστείλατο εἰρηνικὸν γράμμα ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνωτέρω συνθήκης πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερνάρδον (Dölger, *Reg.* 1, 48, ἀρ. 390). Τὴν κύρωσιν τῆς συνθήκης εἰρήνης ἐβεβαίωσεν ὁ Λέων Ε' δι' ἐπίσημου γραφῆς πρὸς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν, τὴν ἀνοίξιν τοῦ ἔτους 814 ἀποσταλείσης. Οἱ κομίζοντες τὸ ἐπίσημον κυρωτικὸν ἔγγραφο εἰς Aachen ἦσαν ὁ σπαθάριος Χριστοφόρος καὶ ὁ διάκονος Γρηγόριος. Ζητεῖται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Κάρολον βοήθεια πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλων βαρβάρων. Εἰς ποίαν πράγματι δυσχερῆ θέσιν εὐρέθη ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ, ὥστε οὐ μόνον κατ' ἐπανάληψιν ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἰς τὸν Κάρολον, ἀλλὰ καὶ βοήθειαν παρ' αὐτοῦ νὰ ἐκζητῇ! Ἰδοῦ διατὶ εἴπομεν ἀσύνετον τὴν ἀπέφασιν τῆς Εἰρήνης, ὅπως διαλύσῃ τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' μετὰ τῆς Πρωτοῦδης καὶ ὕστερον, ὅπως μὴ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Καρόλου περὶ συζεύξεώς της μετ' αὐτοῦ. Ποίαν πράγματι διάφορον τροπὴν θὰ ἐλάμβανον τὰ γεγονότα τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῶν δύο κόσμων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐὰν συνεδέοντο οἱ δύο οἰκοὶ Εἰρήνης καὶ Καρόλου! Ὅρα Dölger, *Reg.* 1, 48, ἀρ. 391.

μέτρα τῆς Πολιτείας, οὐδὲν ἀποτέλεσμα εἰρηνικὸν ἐπετεύχθη. Πολλοὶ ἔκ τε τῆς Θράκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρεσβεύοντες τὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔφευγον ἐν ἀπογοητεύσει εἰς τὰς μακρινὰς περιοχάς. Ἀσφαλῶς ἡ Σικελία καὶ ἡ Νότιος Ἰταλία ἦσαν αἱ προτιμώμεναι καὶ ὑπ' αὐτῶν¹⁴.

Εἶναι γνωστὴ ἡ θύελλα, ἣν ἤγειρεν ὁ ἐπαναστάτης Θ ω μ ᾱ ς¹⁵, ὠθήσας τὴν ὅλην αὐτοκρατορίαν μέχρι τοῦ χείλους τοῦ ἀφανισμοῦ. Μετὰ τὴν ὠραίαν μελέτην τοῦ Καθηγητοῦ Paul Lemerle διαλευκαίνονται πλήρως τόσον ὁ ρόλος τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μιχαήλ Α' Ῥαγκαβέ (811-813), ἥτοι τοῦ Λέοντος Ε' Ἀρμενίου (10 Ἰουλ. 813-24 Δ/βρίου 820), ὅσον καὶ τοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Λέοντος Ε', ἥτοι τοῦ Μι-

14. Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Ε' στρέφεται κατὰ τῶν εἰκονοφίλων δι' ἐκδόσεως προστάγματος (D o l g e r, *Reg.* 1, 49, ἀρ. 394, 395, 396). Ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον ἔγκρισιν τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων πολιτικῆς του. τὸν δὲ Θεόδωρον Στουδίτην ἐξορίζει.

15. Τὸν χειμῶνα τοῦ 816 στέλλεται πρεσβεία ὑπὸ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον εἰς τὸν Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ εἰς Aachen, ὅπως τὰ ὄρια τῆς Δαλματίας καταστάσιν ἀπόρθητα διὰ τοὺς Βουλγάρους. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀποστέλλεται νέα πρεσβεία διὰ τὸ αὐτὸ θέμα εἰς Ingelheim (D o l g e r, *Reg.* 1, 49, ἀρ. 397 καὶ 398). Ἐὰν ὁ ἰσχυρὸς Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος ἐφάνη ταπεινωτικῶς ὑποκύπτων ἔναντι τοῦ ἡγεμόνος τῆς Δύσεως, τί νὰ εἰπωμεν διὰ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, τὸν Μιχαήλ Β' τὸν Τραυλὸν (25 Δ/βρίου 820-12 Ὀκτ. 829) καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Θεόφιλον (Ὀκτ. 829-20 Ἰαν. 842); Ὁ πρῶτος ἐπεστείλατο ταπεινωτικὸν γράμμα πρὸς τὸν Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ τῆ 10 Ἀπριλίου 824 μετὰ τὴν ἀκόλουθον πρεσβείαν: μετ' ἀρχηγὸν τὸν στρατηγὸν καὶ πρωτοσπαθάριον Θεόδωρον καὶ μέλη τὸν μητροπολίτην Μύρων τῆς Λυκίας Νικήταν, τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Βενετίας Φορτουάντον, τὸν διάδοχον Θεόδωρον καὶ τὸν κاندιδάτον Λέοντα. Ἀναγγέλλει τὴν κατὰ τὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Θωμά, τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν του ἔναντι τῶν εἰκόνων (ἀνύψωσιν εἰς ὑψηλότερον μέρος καὶ ἀναγνώρισιν ἀπονομῆς τιμῆς εἰς τὰς εἰκόνας). Ἀναγγέλλει συγχρόνως τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνύψωσίν του, εὐδοκίᾳ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ Κράτους. Ἀκολουθεῖ καὶ σύμβολον πίστεως. Πλουσία δῶρα συνώδευον τὰ γράμματα. D o l g e r, *Reg.* 1, 50, ἀρ. 824 (πλουσία βιβλιογρ.). Ὠραίαν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ Μιχαήλ Β' τοῦ Τραυλοῦ ἔρα ἐν P. Lemerle, *Thomas le Slave, Trauvau et mémoires*, Paris 1965, 255-297, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ ἀναφέρεται, ὅτι πολλοὶ εἰκονόφιλοι, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν ἀπλήν ἀνύψωσιν εἰς ὑψηλότερον μέρος τῶν εἰκόνων, ἔφευγον εἰς Ἰταλίαν (Ῥώμην). Ἄλλ' ἔτι ταπεινωτικώτερα ἦτο ἡ πρὸς τὸν πάπαν Πασχάλην Α' ἐπιστολὴ μετὰ δῶρων, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω πρεσβείας κομισθέντων (πλὴν τοῦ Φορτουάντου). Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος τοῦ Πασχάλη, ἡ ἐπιστολὴ καὶ τὰ δῶρα ἐπεδόθησαν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ πάπαν Εὐγένιον. D o l g e r, *Reg.* 1, 50, ἀρ. 409.

χα ή λ Β' τοῦ Τραυλοῦ (25 Δ/βρίου 820-Ἰουλ. 829)¹⁶. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι βασιλεῖς ἐπεδείξαντο, ὁ μὲν πρῶτος ἐχθρικήν πρὸς τοὺς εἰκονολάτραις στάσιν, ὁ δὲ δεύτερος δῆθεν ἀκλινῆ, ὁμῶς περισσότερον πρὸς τὴν μερίδα τῶν μεταρρυθμιστῶν προσκλίνουσιν πολιτικήν. Οἱ δυσηρεστημένοι εἰκονολάτραι ἐπὶ Λέοντος Ε' Ἀρμενίου ὑπέστησαν ἀπληγεῖς διώξεις, ἐπὶ δὲ Μιχαήλ Β' τοῦ Τραυλοῦ ἐπιεικῆ μᾶλλον μεταχειρίσιν. Πάντως πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πολλοὶ τούτων ἐκ φόβου, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἀπεμακρύνθησαν τῆς πρωτευούσης, κατὰ τὸ πρὸ αὐτῶν παράδειγμα τῶν ὁμοϊδεατῶν των. Ἀσφαλῶς δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θὰ προέκρινον τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, ἔνθα καὶ πολλοὶ τῶν ὁμοφρόνων των εἶχον καταφύγει πρότερον¹⁷.

16. Μεταξὺ 13 Ἀπριλ. 826 καὶ 1 Ἀπριλ. 827 ἐξεδόθη «Κέλευσις» τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Β' τοῦ Τραυλοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸν Φωτεινόν, ὅπως μεταβαίῃν εἰς Σικελίαν ὡς διοικητῆς, τιμωρῆσιν τὸν τουρμάρχη Εὐφύμιον, διὰ τὴν παράνομον σύζευξιν του μετὰ μοναχῆς. Dölger, *Reg.* 1, 50, ἀρ. 411 (ἐνταῦθα καὶ βιβλιογρ.).

17. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μιχαήλ Β' Τραυλὸν υἱὸς του Θεόφιλος (Ἰουλ. 829-20 Ἰαν. 842) ἐξέδωκε «θέσπισμα» κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ οὕτω προεκάλεσε νέαν φυγὴν τῶν εἰκονοφίλων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν. Ὁ ἴδιος ὁμῶς ἐπεστείλατο τὸ θέρος τοῦ 833 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ μετὰ δώρων, διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Μιχαήλ καὶ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Μάρκου εἰς Κομπιένην. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέπεσε τοῦ θρόνου ὁ Λουδοβίκος καὶ ἀντ' αὐτοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι εὔρον τὸν Λοθάριον, ὅστις ἐκράτησε τὰ δι' αὐτὸν προοριζόμενα δῶρα, ἐπιστρέψας τὰ λοιπά. Ὅρα Dölger, *Reg.* 1, 52, ἀρ. 427, 429. «Λόγον ἀπαθείας» ἐπέμψατο πρὸς τὸν Ἀλέξιον τὸν Μουσελλῆν εἰς Σικελίαν, διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοδώρου Κριθίνου, ὅπως μὴ δίδῃ πίστιν εἰς συκοφαντικὰς διαδόσεις. Dölger, *Reg.* 1, 52, ἀρ. 433. Τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους ἀποδεικνύει καὶ ἡ παράκλησις τοῦ Θεοφίλου πρὸς τὸν διοικητὴν Βενετίας Πέτρον Τρανδένικον, ὅπως ὀργανώσῃ στόλον, ἵνα ἀποστελῇ ταῦτον εἰς Βυζάντιον πρὸς ἐνίσχυσίν του ἐν τῷ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνι κατὰ τῶν Ἀράβων. Συγχρόνως ἀναγορεύεται διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Βαβούτσικου «σπαθάριος» ὁ Πέτρος Τρανδένικος. Dölger, *Reg.* 1, 53, ἀρ. 437. Ὁ αὐτὸς Θεόφιλος ἐπεστείλατο μετὰ γραμμάτων πρεσβείαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ εἰς Ingelsheim μετὰ πλουσίων δώρων. Τὴν πρεσβείαν ἀπετέλουν ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος Θεοδόσιος Βαβούτσικος καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος Θεοφάνιος. Ἀναγγέλλει τὰς νίκαις του κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ καλεῖ τὸν δυτικὸν ἡγεμόνα εἰς αἰωνίαν φιλίαν καὶ τέλος παρακαλεῖ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Χαγᾶνον τῶν Ῥώσ, ὅπως διέλθωσιν ἐκ τῆς Χώρας του, διότι ἡ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ὁδὸς γέμει ἐχθρῶν. Dölger, *Reg.* 1, 53, ἀρ. 438 (τέλη 338). Ὁ Θεόφιλος μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπέστειλε τὸν αὐτὸν μητροπολίτην Θεοδοσίον Βαβούτσικον, ὃν ὀνομάζει καὶ «πατρίκιον», πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Δύσεως Λοθάριον εἰς Τρέβηρα (Trier), ἵνα παρακαλέσῃ διὰ βοήθειαν ἐν τῷ κατὰ

*

14. Τὰ ἐκτεθέντα εἰς ἓν ἀπέβλεπον· ὅπως καταδείξουν ὅτι:

α) Τὸ ἔτος 800 ἀποτελεῖ πράγματι σπουδαῖον ὁρόσημον ἐν ταῖς σχέσεσιν Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ ἡμισφαιρίου τῆς μεγάλης καὶ ἐνιαίας ἄχρι τότε Ἑλληνορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· β) Ὅτι ἡ εἰκονομαχία, πλὴν τῶν φοβερῶν συνεπειῶν διὰ τὴν ὅλην Ἐπικράτειαν, παρῴθησε χιλιάδας Ἑλλήνων νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ἀπομακρυσμένην περιοχὴν τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νοτίου Ἰταλίας, ἵνα ἀποφύγωσι τὰς διώξεις καὶ τὰς ταπεινώσεις τῶν ἀντιπάλων των. Τοῦτο συνέβη εἰς τε τοὺς εἰκονομάχους καὶ εἰς τοὺς εἰκονολάτραις, ἐφ' ὅσον οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βυζαντίου ἐνεπνέοντο ὑπὸ ἐχθρικών διαθέσεων δι' ἑκατέραν τῶν δύο τούτων παρατάξεων· γ) Ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῆς εἰκονομαχίας, ἦτοι ἀπὸ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 μέχρι τοῦ ἔτους 843, ἦτοι μέχρι τοῦ θριαμβοῦ τῆς εἰκονολατρικῆς μερίδος διὰ τῆς ἐπισήμου ἀνακηρύ-

τῶν Ἀράβων ἀγῶνι του. Ὑπόσχεται δὲ σύζευξιν τῆς θυγατρὸς του μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ δυτικοῦ ἡγεμόνος Λ ε υ δ ο β ί κ ο υ. Ἡ πρεσβεία ἐστάλη πρὸ τῆς 20 Ἰανουαρίου 842. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανε καθ' ὁδὸν ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος Θεοδόσιος Βαβούτσικος καὶ οὕτως ἔμεινεν ἡ πρεσβεία ἀνεκτέλεστος. D o l g e r, Reg. 1, 53, ἀρ. 443. Πάντα τὰνωτέρω εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς προΐουσης ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὴν περὶ τῆς ἡμιλοῦμεν περιόδου, ἥτις ἀδυναμία προΐοντος τοῦ χρόνου ἔβαινεν ἀξαναομένη, ἐνῶ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἡ πολιτικὴ ἡγεμονία τοῦ Δυτικοῦ ἄρχοντος ἠῤῥεξε καὶ ἡ θέσις τοῦ Πάπα ἡσυχάζειτο ἐκκραταιοῦτο πολιτικῶς τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς. Καὶ ἐν τούτοις τὸ Βυζάντιον ἐνησχολεῖτο περὶ δευτερεύοντα θέματα, οἷα ἡ μοναχοφοβία καὶ ἡ ἐκ ταύτης καταδιώξις των, ἡ ἡ μοναχοκρατία καὶ ἡ ἐπιβολὴ εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ ἀπὸ μέρους τῶν πολιτῶν δι' αὐτοκρατορικῶν «Κελεύσεων» ἢ «Θεσπισμάτων» καὶ «Νόμων». D o l g e r, Reg. 1, 54, ἀρ. 444. Χάριν δὲ παραδείγματος καὶ τοῦτο λεχθήτω. Ὁ Θεόφιλος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκδώσῃ Νόμον («θέσπισμα»), ὅπως ἀπαξάπαντες οἱ «Ῥωμαῖοι» πολῖται κείρωσι τὰς κόμας αὐτῶν βραχέως, οὐδεὶς δ' ἐπιτρέπεται ν' ἀφήσῃ τὴν κόμην ἀξαναομένην καὶ μέχρι τοῦ λαίμου φθάνουσιν. Τοῦτο ἐπιβάλλει ἡ ἀρχαία «Ῥωμαϊκὴ» ἀπλότης καὶ πειθαρχία. Οἱ παραβάται θὰ τιμωρῶνται καὶ διὰ φυλακίσεως καὶ ἄλλων σωματικῶν κολασμῶν. D o l g e r, Reg. 1, 54, ἀρ. 445. Τὴν νέαν πολιτικὴν τῆς Θεοδώρου (21 Ἰαν. 842-15 Μαρτίου 856), ἣν κυρίως ἤσκησεν ὁ πρωθυπουργὸς Θεόκτιστος, δὲν ἐκτίθεμεν, ἵνα μὴ ἐκβῶμεν τῶν χρονικῶν ὁρίων, τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑφ' ἡμῶν τεθέντων. Πάντως πάντα τὰνωτέρω ἐκτεθέντα εἰς ἓν ἀπέβλεπον, ὅπως δηλ. καταδειχθῇ ἡ συνεχῆς ἀξαναομένη μείωσις τοῦ κύρους καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Βυζαντίου, διαφανῆ ἢ ἀσύνετος πολιτικὴ τῆς Εἰρήνης καὶ ἀποδειχθῇ ἡ μὴ καλῶς ὑπολογισθεῖσα πρότασις συζεύξεως τοῦ οἴκου τοῦ Καρλόλου τοῦ μεγάλου μετὰ τοῦ οἴκου τῆς Εἰρήνης, ὅποτε ὁ ροῦς τῆς Ἱστορίας θὰ ἠκολούθει νέαν κατεύθυνσιν, ἐπ' ἀγαθῷ, ὡς πιστευόμεν, τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, κοσμοϊστορικῆς δὲ σημασίας.

ξεως τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, παρατηρεῖται περιέργως ἀ-
 ξησις τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος τοῦ Ἑλληνορθοδόξου στοι-
 χείου πρὸς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν λοιπὴν Νότιον Ἰταλίαν· δ) Ἐνῶ
 ἢ ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐξάρτησις τῶν περιοχῶν τούτων ἡμέρα τῆ
 ἡμέρα καθίστατο χλιαρωτέρα καὶ ἀσθενεστέρα, λόγῳ ἀκριβῶς καὶ
 τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους τῆς Ἀνατολῆς, ἐν
 τούτοις τὸ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ τῇ Νοτίῳ Ἰταλίᾳ Ἑλληνορθόδοξον
 στοιχεῖον ἐμφανίζεται ἐν σφριγηλῇ δράσει καὶ ἐν ἀκμαιότητι, ὡς
 ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξαιρέτων Μνημείων, τῶν ὑπ' αὐτῶν ἰδρυ-
 θέντων, κατὰ τὴν περὶ ἧς ὀμιλοῦμεν χρονικὴν περίοδον. Τότε
 ἀκριβῶς πληθύνεται ἡ ἴδρυσις Σχολῶν, Ναῶν καὶ Μοναστηρίων.
 Τὰ τελευταῖα μάλιστα ἡμιλλῶντο καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Μοναστήρια
 τῆς Ῥώμης καὶ εἰς ἀγιογραφικὴν διακόσμησιν καὶ εἰς ἀριθμὸν μο-
 ναχῶν καὶ εἰς μορφωτικὴν ἐπίδρασιν καὶ εἰς μουσικὴν καὶ τελε-
 ουργικὴν καθόλου προβολήν. Ὡς γνωστὸν δὲ τὸ Ἑλληνικὸν στοι-
 χεῖον τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς καὶ Πάπας ἀνέδειξεν Ἑλληνας, οἳ
 ἦσαν π.χ. οἱ Θεόδωρος Α' (642-649), Βιταλιανὸς
 (657-672), Ἀγάθων (678-682), Λέων Β' (682-683), Ἰω-
 ἀννης Ε' (685-686), Ἰωάννης Ζ' (705-707), Ζαχα-
 ρίας (741-752), Στέφανος Γ' (768-771) καὶ πολλοὶ ἄλλοι
 εἰς ὑστέρους χρόνους· ε) Ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς Σικε-
 λίας καὶ τῆς Νοτίου Ἰταλίας θὰ ἠδύνατο νὰ διαιρεθῇ εἰς τὸ αὐτό-
 χθον καὶ γηγενές στοιχεῖον, ἀπὸ αἰῶνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν
 βιοῦν, καὶ εἰς τὸ νεώτερον, ἰδεολογικῶς διαφέρον, τὸ ἀποικισθὲν
 ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχὴν καὶ δι' οὗς ἀνωτέρω
 ἐμνημονεύσαμεν λόγους, εἶναι καὶ τοῦτο ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως·
 στ) Οἱ Ἕλληνες δὲ τῆς περιοχῆς ταύτης ἀπετελοῦντο ἐξ Ἑλλήνων
 στρατηγῶν, πατρικίων, λοιπῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐτέρων κυβερνη-
 τικῶν λειτουργῶν καὶ ὑπαλλήλων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἀ-
 πετελοῦντο ἐπίσης ἐκ στρατιωτῶν, μεταφερθέντων ἐκ τῶν θεμάτων
 τῆς Ἀνατολικῆς περιοχῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας, ὡς καὶ ἐξ εἰκο-
 νολατρῶν καὶ εἰκονομάχων, μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν κατὰ πρῶτον
 λόγον, ἀλλὰ καὶ πολυαριθμῶν εἴτε οἰκείων εἴτε ἄλλως ὁμοφρονούν-
 των αὐτοῖς. Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν ν' ἀναφέρωμεν

καὶ δύο ἑτέρας ἀρκετὰ πολυπληθεῖς κατηγορίας ἀποίκων Ἑλλήνων, οἳ αἱ Κοινότητες ἐκεῖναι, αἵτινες στασιάζασαι κατὰ τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχῆς, ἀπεπέμφθησαν ὡς δουλοπάροικοι, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, εἰς Σικελίαν καὶ Καλαβρίαν. Τέλος πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα πλήθη τῶν Ἑλλήνων, ἅτινα ἐσύροντο αἰχμάλωτοι ὑπὸ τῶν ἀρπαζόντων αὐτοὺς Ἀράβων ἐπιδρομέων καὶ ἤγοντο ἐκ τῶν πατρίων παραλίων καὶ νήσων, εἰς Σικελίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν.

*

15. Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς Σικελίας, τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀκυλίας ἦτο πολυπληθέστατον, ἀναβιβαζόμενον, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ συνάδελφος καὶ διευθυντὴς ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ φιλόλογος Δρ Vittorio Peri, εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδας (ἴσως καὶ ὑπὲρ τὰς 800.000!). Τοῦτο δ' ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (911-959) ἐποίησατο τὴν διάκρισιν τῶν κατοίκων τῆς περὶ ἧς ὀμιλοῦμεν περιοχῆς, εἰς Ἰταλοὺς καὶ εἰς Ἑλληνας, οὓς καὶ ὀνομάζει («Σικελιώτας»).

Ὁφείλω ἐνταῦθα νὰ τονίσω ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον «εἰκονοφίλοι». Τοῦτο εἰκάζω ἐκ τοῦ ὅτι οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ λοιποὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι ἔφερον ὀνόματα ἀπαντῶντα εἰς μεγάλους καὶ ἰσχυροὺς οἴκους τοῦ Βυζαντίου καὶ μάλιστα ἐκ τῆς εἰκονοφίλου παρατάξεως. Π.χ. Θεόκτιστος, Εὐφύμιος, Εὐθύμιος, Φωτεινός, Σέργιος, Ἐλπίδιος κ.ἄ. Ἐξελέγοντο δὲ ἐκ τῆς εἰκονοφίλου μερίδος οἱ Ἕλληνες διοικηταὶ τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς, ἀσφαλῶς λόγῳ τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ τῶν εἰκονοφίλων. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεχθέντων ἔστω καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πλεῖστοι Ἕλληνες τῆς περιοχῆς ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τῆς πίστεώς των καὶ λόγῳ τῆς εἰκονοφίλου ἐμμονῆς των. Οὕτω π.χ. ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (741-775) ἐμαρτύρησεν ὁ πατρίκιος ἐν Σικελίᾳ Ἀντίοχος (766) καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κατάνης Ἰάκωβος, ὑπομείνας τὸν διὰ πείνης καὶ δίψης θάνατον ἐν ἔτει 772 διὰ τὴν εἰκονοφιλίαν του. Ἐπὶ Μιχαήλ Τραυλοῦ (820-829) ὁ Μεθόδιος ὁ Συρακούσιος ἐμαρτύρησεν,

ἀφοῦ ἐνεκλείσθη ἐπὶ ἕξ ἔτη ἐν ὑπογείῳ μετὰ παρακειμένων σώματων νεκρῶν.

16. Καὶ ἐνῶ τὰ πάνδεινα ὑφίστατο τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς, οὐ μόνον παρὰ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων τοῦ Βυζαντίου διωκόμενον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν παντοίων βαρβαρικῶν ἐπιδρομέων, Ἀράβων, Νορμαννῶν κ.ἄ., ἠδυνήθη ἐν τούτοις νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατριὸν Ἑλληνορθόδοξον πίστιν καὶ νὰ διαφυλάξῃ τὴν μετὰ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἐνωσίν του καὶ πολὺ ὕστερον τῆς καταπαύσεως τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου. Τὸ μόνον, ἴσως, ὅπερ ἀπεγοήτευσε τοὺς Ἕλληνας τῆς περιοχῆς ταύτης, ἦτο ἡ διένεξις τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου τοῦ Α' (846-858 καὶ 867-877) μετὰ τοῦ μεγάλου Φωτίου (858-867 καὶ 877-886). Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα ἐπελθόντες κατὰ τῆς περιοχῆς Σαρακηνοί, Νορμαννοί, καὶ μάλιστα οἱ Ἀνδεγαυοὶ κατέφερον, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς περιοχῆς.

17. Ἀντὶ δὲ τῶν ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας «δύο» μητροπολιτῶν, τοῦ Κατάνης καὶ τοῦ Συρακοσῶν ἐν Σικελίᾳ, μετὰ δέκα τεσσάρων Ἐπισκόπων — Ταυρομένης, Μεσσήνης, Κεφαλουδίου, Θερωῶν, Πανόρμου, Δραπάνης, Λιλυβαίου, Τριοκάλων, Ἀκράγαντος, Τυνδαρίου, Λεοντίνης, Ἀλεξίου, Μελίτης καὶ Λιπάριος — δὲν ἔμεινε πλέον κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἢ μόνον «εἷς» καὶ μόνος «Σικελίας ἐπίσκοπος», ὁ Λέων (925) καὶ μετὰ 43 ἔτη ὁ Ἰππόλυτος (968).

Ἡ ὠραία μελέτη τοῦ συναδέλφου κ. Schirò, Ἡ βυζαντινὴ Λογοτεχνία τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας («Ἑλληνικά», 17, 1962, 170-187), κατέδειξεν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς περιοχῆς, παρὰ τὰ δεινοπαθήματά του, τὰς βιαιὰς μετοικήσεις, τοὺς διωγμούς, τὰς ἐρημώσεις, τὰς δηώσεις καὶ τὰς λοιπὰς περιπετείας του, δὲν ἔπαυσεν ἐν τούτοις καλλιεργοῦν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας.

*

18. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα δι' ἡμᾶς σήμερον εἶναι, ποίαν ὁδὸν ἠκολούθησε τοῦτο εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, ὥστε ν' ἀπολέση τὴν τόσον πρότερον φανατικὴν του προσήλωσιν εἰς τὴν πάτριον Ὀρησκείαν καὶ τὴν Ἑλληνορθόδοξον Πίστιν; Τί συνετέλεσεν, ὥστε ν' ἀπολέση τοῦτο τοὺς δεσμούς του μετὰ τῆς ἐν Βυζαντίῳ μητρικῆς Ἐκκλησίας; Ποῖοι λόγοι συνέβαλον — πλὴν τῆς ἀναποφεύκτου ἐπιμιξίας μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ στοιχείου —, εἰς τὴν ἀποβολὴν τῆς Ὀρθοδοξίας του, ἀφοῦ καὶ οἱ Ναοὶ καὶ τὰ Μοναστήριά του ἄχρι τῆς σήμερον διαλαλοῦν τὴν περίλαμπρον δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ Ἑλληνορθόδοξου Ἑλληνισμοῦ τῆς Σικελίας καὶ τῆς λοιπῆς Κἀτῶ Ἰταλίας; Εἶναι ἱκαναὶ μόναι αἱ ἀναγκαστικαὶ μετοικήσεις, ἀκόμη καὶ αἱ βαρβαρικαὶ διώξεις, νὰ ἐξαλείψουν τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς πατρώας Πίστεως; Ἡ μήπως ὁ χρόνος καὶ ἡ ἀποξένωσις ἐκ τῆς ρίζης τῆς γενετείας, ἦτοι τοῦ Βυζαντίου, ἠνάγκασε τὸ Ἑλληνορθόδοξον πλῆθος τῆς περιοχῆς ταύτης εἰς προσαρμογὴν εἰς τὰς νέας συνθήκας ζωῆς;

Ἀσφαλῶς πάντα ταῦτα συνέτεινον εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ὁμολογιακοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων τούτων. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν ὅτι οὐχὶ μικρὸν συνέβαλεν εἰς τὸν μαρασμὸν τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς περιοχῆς ἢ τε ἀφελληνικὴ πολιτικὴ τῶν πρώτων Φράγκων ἡγεμόνων πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς κινδύνου ἐπαναβιώσεως τοῦ ἔθνισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ ζητήσεως ὑπ' αὐτῶν νέων δεσμῶν ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ μεθοδικὴ καὶ ὑπομονητικὴ πολιτικὴ τῶν Παπῶν, μὲ τὴν ἀνάλογον προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν, ἄλλοτε ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον ἀσκουμένην καὶ ἄλλοτε μετὰ θωπειῶν καὶ κολακιῶν· σὺν ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐπέδρασαν πάντα ταῦτα εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀποξένωσιν ἐκ τῶν πατρίων τοῦ Ἑλληνορθόδοξου πληθυσμοῦ τῆς περιῆς ὁμιλοῦμεν περιοχῆς, εἰς σημεῖον ὥστε ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις, τὰ πάτρια ἦθη καὶ ἔθιμα βαθμηδὸν νὰ λησμονηθοῦν!

*

19. Πάντα τάνωτέρω ἀποτελοῦν τὴν λογικὴν συνέπειαν τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 800 καὶ ἐξῆς. Ἐν μόνον ἐρώτημα ἀναμένει τὴν ἀπάντησιν. Ἐκ τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀκυληίας, πάντες ἀπώλεσαν τὴν ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς Ἑλληνικῆς τῶν Ὀρθοδοξίας; Ἀλλὰ πῶς διετηρήθη ἄχρι σήμερον, ἔστω καὶ παρεφθαμένη, ἡ ἰδιωματικὴ γλῶσσα τῶν εἰς τὰς ἐν λόγῳ περιοχὰς κατοίκων, ἀπογόνων τῶν σφυζουσῶν ἄλλοτε Ἑλληνορθόξων οἰκογενειῶν τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νοτίου Ἰταλίας; Ἀπαξάπαντες ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαιο-καθολικοῦ στοιχείου, ἐξιταλισθέντες καὶ ἐκκαθολικοποιηθέντες; Καίτοι στερούμεθα πηγαίων ἀποδείξεων — πλὴν τῶν καταλοίπων ἐκ τῆς παρεφθαρμένης τῶν σημερινῶν κατοίκων γλώσσης —, ἡ αὐστηρὰ λογικὴ ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ἔστω καὶ ὡς μειονότης, τὸ Ἑλληνορθόδοξον στοιχεῖον ἔδει νὰ διατηρήσῃ τὴν παραδοσιαρικὴν του σύνδεσιν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ-προγόνους. Τοῦτο δὲ γίνεται ἔτι εὐλογοφανέστερον, διότι καὶ εἰς τὰς πλέον σκληρὰς δοκιμασίας καὶ τὰς δυσμενεστάτας τοῦ βίου μεταπτώσεις, ἰδιαιτέρως μάλιστα τότε, τὸ μόνον, ὅπερ ἀπομένει εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἡ πίστις τῶν προπατόρων του. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὅσοι διετήρησαν τὰς παραδόσεις τῆς πατρίδος των, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῆς, ὡς καὶ τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς Ναοῖς των Ἀκολουθίας τῆς λ α τ ρ ε ί α ς των, διετήρησαν ἴσως αὐτάς, ἀλλ' ἐκόντες-ἄκοντες ἀνεγνώρισαν ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ χρόνου, ὡς ἐκκλησιαστικῆν των Ἀρχὴν τὸν Πάπαν, τὸν ἡγέτην τῆς Ἐκκλησίας συμπάσης τῆς νέας πατρίδος των. Οἱ Πάπαι ἄλιν με τὴν πάντοτε ἐπιδειχθεῖσαν ἀρίστην πολιτικὴν των ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κύρους τοῦ ἀποστολικοῦ των θρόνου καὶ με μέσα ἄλλοτε ἐπιεικῆ καὶ ἄλλοτε αὐστηρὰ καὶ βίαια, ἐπεδείξαντο ἀνοχὴν εἰς τὸ ἔθιμικὸν τῆς λ α τ ρ ε ί α ς τῶν Ἑλληνορθόξων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ μετεβάλλοντο καὶ οὗτοι εἰς λάτρεις τοῦ Ποντίφηκος, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

20. Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ἑλληνορθοδόξου ἀπόψεως τῆς σήμερον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν, εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν τυχόν ἐπιζησάντων ἰδιορρυθμῶν Ἑλληνορθόδοξων, ὡς οὐ ν ι τ ὠ ν. Καὶ ἐπὶ τῇ ἀκοῇ τοῦ ὅρου «οὐνῖται» σήμερον οἱ Ἕλληνες ὀρθόδοξοι αἰσθάνονται ἄπωσιν, διότι ἡ οὐ ν ι α εἶναι δι' ἡμᾶς ταυτόσημὸς πρὸς τὸ προσηλυτιστικὸν καὶ προπαγανδιστικὸν Καθολικὸν Τάγμα, τὸ τεράστιον ἐμπόδιον διὰ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἀποτελοῦν πρὸς περαιτέρω σύσφιγξιν τῶν λίαν ἐπιθυμητῶν σχέσεων Ὁρθοδοξίας καὶ Καθολικισμοῦ.

Ἐὰν ἡ Ὁρθόδοξος ἀντιπροσωπευτικὴ Θεολογία καὶ τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων, μάλιστα τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι Ἑλληνορθόδοξων, δὲν ἐνστερνισθῶσι τὴν ὡραίαν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, δὲν διστάζω νὰ εἶπω ὅτι εἰς μάτην κοπιῶσιν οἱ ἐν τέλει, οἱ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐνώσεως προβάλλοντες καὶ προσμένοντες. Πεποίθησις δ' ἡμετέρα εἶναι, ὅτι ἂν δὲν ἀρθῇ καὶ δὲν ἀπομακρυνθῇ τὸ στοιχεῖον τοῦ προσηλυτισμοῦ, ὡς τὸ πρῶτον μέτρον προσεγγίσεως, ὅπερ θὰ προβληθῇ εἰς τὰ πλήθη τῶν ὀρθόδοξων πιστῶν, ἵνα ἐλκυσθῶσι καὶ δελεασθῶσιν ὑπὸ τῆς θεαρέστου ἰδέας τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδεμία πραγματικὴ ἐκατέρωθεν προσέγγισις θὰ εἶναι δυνατὴ καὶ οὐδεμία οὐσιαστικὴ πρόοδος ἐνώσεως θὰ ἐπιτευχθῇ, πλὴν ἐνὸς φιλικοῦ ἴσως πνεύματος ἀμοιβαίων φιλοφρονήσεων καὶ πλέον οὐ.

Διὰ τοὺς Ἕλληνας Ὁρθόδοξους τὸ «Πρωτεῖον» τιμῆς τοῦ Ποντίφηκος παραμένει ἀμεταθέτως ἰσχυρόν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Διὰ ν' ἀναγνωρισθῇ ὅμως τοῦτο καὶ ἐπισήμως καὶ ἐκδηλωθῇ ἐν τῇ πράξει, ὀφείλομεν νὰ διανύσωμεν μακρὰν ὁδὸν ἀμφοτέροι, ἄχρις οὗ εὐδοκήσῃ ὁ Κύριος νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓν τὰ διεστῶτα καὶ χαρίσῃται τὴν ποθητὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν πράγματι πρεσβυγενῶν καὶ ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν μας. Ἡμεῖς τὸ εὐχόμεθα ὀλοψύχως!

ΝΕΩΤΕΡΑ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(κυρίως ἀπὸ τοῦ 1954 μέχρι σήμερον)

Παρατίθεται ἡ βιβλιογραφία χάριν ἐκείνου, ὅστις θὰ θελήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὸ μέγα καὶ λίαν ἐνδιαφέρον θέμα, ὅπερ ἡμεῖς διεπραγματεύθημεν ἐν τῇ προσπαθείᾳ ἡμῶν, ὅπως δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς τὸ δυσχερὲς πρόβλημα τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἑλληνορθόδοξου στοιχείου τῆς Σικελίας, τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀκυλητίας καὶ μάλιστα μετὰ βίας καὶ μόνον τὰς μαρτυρίας τῶν βυζαντινῶν ἐπισήμων κειμένων.

Πλήρη, ἀλλὰ παλαιότεραν Βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος εὐρίσκει τις ἐν J. G a y, *L' Italie méridionale et l' empire Byzantin depuis l'avenement de Basile Ier jusqu' à la prise de Bari par les Normands (867-1071)*, Paris 1904.

J. B. B u r y, *A History of the later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.)*, Τοῦ αὐτοῦ, *A History of the Eastern Roman Empire, from the fall of Irene to the accession of Basil I (A.D. 802-867)*, London 1912.

G. S c i r ò, Βυζαντινὴ Λογοτεχνία τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, «Ἑλληνικά», 17 (1962), 170-187. Ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς σημειοῦμεν ἐκ τῆς παλαιότερας βιβλιογραφίας τὰ ἐξῆς ἔργα:

Σ π υ ρ. Λ ά μ π ρ ο υ, Π. Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, Ἡ Γοργοπηχός ἐν Σικελίᾳ, NE, 1 (1904), 501, Ὀκτὼ ἀνεκδότα ἔγγραφα, ὧν πέντε ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, NE, 7 (1910), 26-48. Τοῦ αὐτοῦ, Μετανάστευσις Ἑλλήνων, ἰδίως Πελοποννησίων ἀποίκων εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως, NE, 8 (1911), 377-461. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον (Collegio Greco) καὶ οἱ ἐν τῷ ἀρχεῖφ αὐτοῦ Ἑλληνικοὶ Κώδικες, NE, 10 (1913), 3-32. Τοῦ αὐτοῦ, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑκκλησιῶν, NE, 11 (1914), 95-129 καὶ 241-254. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Μεσσηνίᾳ τῆς Ἰταλίας, NE, 14 (1917)/20, 409. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἑκκλησία Νεαπόλεως, NE, 20 (1926), 3-19, 158-208.

Σ π υ ρ. Ζ α μ π ε λ ί ο υ, Ἰταλοελληνικά, ἤτοι κριτικὴ πραγματεία περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις Νεαπόλεως ἀνεκδότων ἑλληνικῶν περγαμηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1865.

T. Νερούτσου, 'Ο ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, «Παρνασσός», 1, 157-173. Ὅρα καὶ G. Dimitrokallis, *Bibliografia neoellenica sulla Sicilia bizantina*, «Archivio storico siracusano», XII, 1966, ἀνάτυπον.

Πλουσίαν βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις εἰς τὰ Λεξικά καὶ τὰς Ἑγκυκλοπαιδείας ἐν λ. Σικελία, Νεάπολις, Καλαβρία, Ἰταλία (Κάτω) κλπ.

Ἰδιαίτερος σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὸ νεώτερον ἐκκλησιαστικο-ιστορικὸν συλλογικὸν ἔργον τῶν: A. Fliche—V. Martin, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, VI: L' époque Carolingienne, par. E. A man n, Paris 1937 (ἐνταῦθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία τῶν τεπηγῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἔργων).

Ἄπὸ ἰταλικῆς πλευρᾶς ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὰ ἔργα: Lancia di Brolo, *Storia della Chiesa in Sicilia nei primi dieci secoli del Cristianesimo*, Palermo 1880. B. Pace, *Arte e civiltà della Sicilia antica*, Milano 1935-1949. E. Ciacceri, *Storia della Magna Grecia*, Città di Castello 1928, 19-32. F. Sartori, *Problemi di storia costituzionale italiota*, Roma 1953. G. Schirò, *L' Agiografia italo-greca, Motivi del decadimento e della dispersione dei culti*, «Studi bizantini e neoellenici», 7 (1953), 40-46 (=Atti dell' VII Congresso internazionale di studi bizantini).

Μνημονευτέα ἐπίσης τὰ ἔργα: P. J. Alexander, *The Patriarch Nicephoros of Constantinople. Ecclesiastical Policy and image Worship in the Byzantine Empire*, Oxford 1958, 287. E. Caspar, *Geschichte des Papstums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft*, Tübingen 1930:1933, Bd. 2. W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergange des byzantinischen Reiches (1453)*, Berlin 1903.

H. Beumann—Fr. Brunhölzl—W. Winkelmann, *Karolus Magnus, et Leo Papa*, Paderborn 1966, (Studien u. Quellen zur westlichen Geschichte, 8), 106.

E. Dupré—Th. Seider, *Sur les origines de L' État de l' Église ἐν L' Europe aux IXe-XIe siècles. Aux origines des États nationaux*, Varsovie 1968, 93-103. Ἀυτόθι καὶ τοῦ H. Bulin, *Aux origines des formations étatiques des Slaves du moyen Danube au IXe siècle*, 149-204. Ὅμοίως G. Arnaldi, *Regnum Longobardorum — Regnum Italiae*, (αὐτόθι, 105-122). H. Kuss, *Orient und Okzident im geistigen Leben des mittelalterlichen Süditalien*, «Geschichte in Wissensch. u. Unterricht», 18 (1967), 129-146. Vera von Falkenhausen, *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrh.*, Wiesbaden 1967. W. E. Kaegi, jr., *Byzantium and the Decline of*

Rome, Princeton 1968. R. Jenkins, *Byzantium. The Imperial Centuries A.D. 610-1071*. New York 1966. D. A. Zakynthinos, *La grande brèche dans la tradition historique de l'hellénisme du septième au neuvième siècle*. Χαριστήριον εις Α.Κ. Ὀρλάνδον, 3, Ἀθήναι 1966, 300-327. F. Dölger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt. Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, Darmstadt 1964. H. Dannenbauer, *Die Entstehung Europas. Von der Spätantike zum Mittelalter*, Stuttgart 1962. G. Musca, *Le trattative, matrimoniali tra Carlo Magno ed Irene di Bizanzio*. «Annali della Facoltà di lettere e filosofia dell'Università di Bari», 7 (1961), 83-127. F. Dvornik, *Byzanz und der römische Primat*, Stuttgart 1966. W. de Vries, *Orthodoxie und Katholizismus, Gegensatz oder Ergänzung?* Freiburg-Basel-Wien 1965. F. Gabrieli, *Geschichte der Araber*. Aus dem it. übers von E. Kummerer, Stuttgart 1963. P. Classen, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz. Karl der Grosse*, 1, Düsseldorf 1965, 537-608. A. Guillou, *Il monachesimo greco in Italia meridionale e in Sicilia nel medioevo. L'eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*. Atti della II Settimana internazionale di studio, Mendola, agosto-settembre 1962, Milano 1965, 355-381. E. Patalagean, *Les moines grecs d'Italie et l'apologie des thèses pontificales (VIIIe-IXe siècles)*, «Studi medievali», s. III, 5 (1964), 579-602. A. Pertusi, *Aspetti organizzativi e culturali dell'ambiente monacale greco dell'Italia meridionale*, ἐν *L'eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*, 382-426. W. Ohnsorge, *Konstantinopel und der Okzident. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und des Kaisertums*. Darmstadt 1966. D. J. Geanakoplos, *Byzantine east and latin west: two worlds of christendom in middle ages and renaissance*, Oxford 1966. R. M. Mainka, *Zum Brief des Patriarchen Nikephoros I. von Konstantinopel an Papst Leo III*. «Ostk. Stud.», 13 (1964), 273-281. G. Verlinden, *Orthodoxie et esclavage au bas Moyen Age. Mélanges E. Tisserant*, V, Città del Vaticano 1964 (Studi e testi, 235), 427-456. V. Saletta, *Vita inedita de S. Nicodemo di Calabria. Dal cod. Messan. XXX*, Roma, 1964. F. Cognasso, e L. Veccia Vaglieri, *Nuove formazioni politiche nel mondo lemditerraneo medievale. L'impero bizantino dalla fondazione di Costantinopoli alla quarta crociata. L'Islam da Maometto al s. XVI*, Milano 1963 (Storia universale III, 2). P. Goubert, *Byzance avant l'Islam*, 2. *Byzance et l'Occident sous les successeurs de Justinien II*. Rome, *Byzance et Carthage*, Paris 1965. R. Hiestand, *Byzanz und das Regnum Italicum im 10. Jahrh.*, Zürich 1964 (Geist und Werk der Zeiten, Heft 9). V. Dvornik, *Byzantium, Rome, the Franks, and the christia-*

nization of the southern Slavs. *Cyrillo Methodiana*, Köln 1965, 85-125. P. Lemerle, *L'Orthodoxie byzantine et l'oecuménisme médiéval, les origines du «schisme» des Églises*, «Bulletin Assoc. G. Budé» s. IV, 2 (1965), 228-246. V. Laurent, *A propos de la métropole de Santa Severina en Calabre*, «Rev. ét. byz.», 22 (1964), 176-183. B. Cappelli, *Il monachesimo Basiliano ai confini calabro-lucani. Studi e ricerche*, Napoli 1963 (Deputazione di storia patria per la Calabria, Collana storica, 3) (περιέχει ὅλας τὰς μικροτέρας ἐργασίας του τὰς σχετικὰς πρὸς τὸ ἐν λόγῳ θέμα). A. Guillou, *Les actes grecs de S. Maria di Messina. Enquête sur les populations grecques d'Italie du Sud et de Sicile (XIe-XVe s.)*, Palermo 1963. S. Borsari, *Il monachesimo bizantino nella Sicilia e nell'Italia meridionale prenormanne*, Napoli 1963. G. Agnello, *Le arti figurative nella Sicilia bizantina*, Palermo 1962 (σ. 1-375, μετὰ 288 εἰκόνων καὶ ἑνὸς Πίνακος εἰς σχ. 4ο). G. Musca, *Carlo Magno ed Harun al Rashid*, Bari 1963. L. R. Ménager, *Pour une reprise de conscience de l'histoire médiévale sud-italienne. A propos de divers ouvrages récemment publiés*, «Rivista di storia della Chiesa in Italia», 17 (1963), 77-104. A. Pertusi, *Bisanzio e l'irradiazione della sua civiltà in Occidente nell'alto medioevo. Centri e vie di irradiazione della civiltà nell'alto medioevo, 18-23 aprile 1963*, Spoleto 1964, 75-133. A. Guillou, *Les populations grecques de Calabre et de Sicile au Moyen Age, Actes du XIIe Congr. d'études byz.* II, Beograd 1964, 139-148. H. Beltling, *Studien zum Beneventinischen Hof im 8. Jahrh.*, «Dumbarton Oaks Papers», 16 (1962), 141-193. G. Rossi, Taibbi, *Vita di Sant'Elia il Giovane*, Testo inedito con traduzione italiana, pubblicato e illustrato da G.R.T., Palermo 1962 (Istituto siciliano di Studi bizantini e neoellenici. Testi e Monumenti. Testi, 7; Vite dei Santi Siciliani, III. F. Dölger, *Das Kaisertum Karls des Grossen im Rahmen der europäischen Geschichte. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1960-61 des Human. Gymnasiums Aschaffenburg*, σ. 9. Ph. Sherrard, *The Greek East and the Latin West. A Study in the Christian Tradition*, London 1959. P. Stockmeier, *Leo I. des Grossen Beurteilung der Kaiserlichen Religionspolitik*. München 1959. Α. Ζακυθηνοῦ, Τὸ Βυζάντιον μεταξὺ Ἐναντολῆς καὶ Δύσεως. «Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ.», 28 (1958), 367-400. G. da Costa—Louillet, *Saints de Sicile et d'Italie Méridionale au VIIe, IXe, IXe et Xe siècles*, «Byzantion», 29-30 (1959-60), 89-173 (Ἡ σ. ἀναλύει τοὺς βίους τῶν ἐξῆς ἁγίων: Λέοντος Κατάνης († 780), Ἥλια Σικελίας τοῦ νεωτέρου (823-903), Λέοντος-Λουκᾶ Σικελίας (810-910), Ἥλια Σπηλιώτου (860/70-960), Βιταλίου Σικελίας († 990), Σάββα τοῦ νεωτέρου († 990-991), Χριστοφόρου καὶ Μακαρίου (10 αἰ.), Λουκᾶ Δε-

μένης (993), Νείλου Καλαβρίας (ήγουμένου Κρυπτοφέρρης 910-1005) και Βαρθολομαίου († ca. 1050). V. Laurent, *L' unité du monde vue de Byzance et son expression dans les conciles généraux des neuf premiers siècles*. «Divinitas», 2 (1961), 252-259. V. Grumel, *Les relations politico-religieuses entre Byzance et Rome sous le règne de Leon V. L' Armenien*, «Rev. ét. byz.», 18 (1960), 19-44. W. Ohnsorge, *Der Patricius-Titel Karls des Grossen*, «Byz. Zeitschr.», 53 (1963), 300-321. *Testi neogreci di Calabria I: Introduzione, prolegomeni e testi di Roccaforte*, a cura di G. Rossi Taibbi; II: *Testi di Rochudi, di Condofuri, di Bova e indici*, a cura di G. Caracausi, Palermo 1959 (Istituto di studi bizantini e neogreci). St. Runciman, *The Sicilian Vespers. A History of the Mediterranean World in the Late Thirteenth Century*, Cambridge 1958. Το ὕ α ὕ το ὕ, *Die Sicilianische Vesper*, München 1960 (aus dem Englischen übertragen von P. de Mendelssohn). V. Grumel, *Les Douze, Chapitres contre les Iconoclastes de Saint Nicéphore de Constantinople*, «Rev. ét. byz.», 17 (1959), 127-135. St. C. Caratzas, *L' origine des dialectes néo-grecs de l' Italie méridionale*, Paris 1958. W. Ohnsorge, *Abendland und Byzanz. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und des Kaisertums*, Weimar 1958. P. Lamma, *Il problema dei due imperii e dell' Italia meridionale nel giudizio delle fonti letterarie dei secoli IXe X. Atti del III Congresso internazionale di studi sull' alto Medioevo (14 Ottobre 1956)*, Spoleto 1959, 155-253 (αἱ διαφοραί, πολιτικά, θρησκευτικά, ἔθνη, ἀκόμη καὶ λαϊκά, ἡθῶν καὶ ἐθίμων μεταξύ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὸν λαὸν τῆς Νοτίου Ἰταλίας ἀπὸ τοῦ μεγάλου Καρόλου μέχρι τοῦ Ὁθωνος Α'). L. R. Ménager, *La byzantinisation religieuse de l' Italie méridionale (IXe - XIIe s.) et la politique monastique des Normandes d' Italie*, «Rev. hist. ecl.», 53 (1958), 747-774. E. Pontieri, *Benevento langobarda e il travaglio politico dell' Italia meridionale nell' alto medioevo*, *Atti del III Congresso internazionale di studi sull' alto Medioevo*, 19-34. A. Pertusi, *Contributi alla storia dei temi bizantini dell' Italia meridionale*, *Atti dell' III Congresso internazionale di studi sull' alto Medioevo*, 495-517 (ἴδρυσις τοῦ θέματος Λαγγοβάρδων τὸ 887-888). (Εἰς τὸν αὐτὸν τόμον τῶν ἀνωτέρω Πρακτικῶν ὑπάρχουν πολλὰ ἔργασια ἐπὶ τοῦ θέματος Σικελίας καὶ Νοτίου Ἰταλίας γενικῶς, οἷα τῶν G. Giovannelli, E. Pennata, I. Peri, V. D' Amico). H. Hunger, *Byzantinische Geisteswelt. Von Konstantin dem Grossen bis zum Fall Konstantinopels*, Baden-Baden 1958. P. E. Schramm, *Die Anerkennung Karls d. Gr. als Kaiser*, «Hist. Zeitschr.», 172 (1951), 449-515. J. Déry, *Die Vorrechte des Kaisers in Rom (772-800)*, «Schweizer Beiträge z. allg. Gesch.», 15 (1957),

5-63. M. V. Anastos, *Church and State during the first Iconoclastic controversy 726-787*, «Rivista di studi storico-religiosi», I (1957), 279-280 (= *Ricerche di storia religiosa. Studi in onore di G. La Piana*). Τοῦ αὐτοῦ, *The transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the jurisdiction of the patriarchate of Constantinople in 732-733*, «Studi biz. e neoell.», 9 (1957), 14-31 (= *Silloge bizantina in onore di S. C. Mercati*). M. Sessan, *Orthodoxie, Byzance et Rome*, «Byzantinoslavica», 18 (1957), 218-223. W. Ohnsorge, *Abendland und Byzanz. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und des Kaisertums*, Weimar 1958. B. Rubin, Πρόγραμμα καὶ πραγματικότης τῆς ἐνοποιήσεως τοῦ μεσογειακοῦ κόσμου, «Δελτίον Ἱστορ. καὶ ἔθνολ. Ἑτ. τ. Ἑλλ.», 12 (1957), 361-368. Δ. Α. Ζακυθηνός, Σκέψεις περὶ εἰκονομαχίας. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητ. τόμ. Ἀ. Ἀλιβιζάτου, 1957. F. Russo, *Scritti storici calabresi* (presentazione di L. Costanzo), Napoli 1957 (σ. 3-106) βιβλιογραφία βυζαντινῆ. L. R. Ménager, *Note et documents sur quelques monastères de Calabre à l'époque normande*, «BZ», 50 (1957), 7-30, 321-362. J. Déer, *Byzanz und die Herrschaftszeichen des Abendlandes*, B.Z., 50 (1957), 405-436. P. E. Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom 3. bis zum 16. Jahrh.* (Mit Beiträgen verschiedener Verfasser, Stuttgart 1954-1956) Monumenta Germaniae Historica. Schriften, XIII), Bd. 1-3 (σπουδαιότατον συλλογικὸν ἔργον μὲ πλουσίαν βιβλιογραφίαν).